

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 43–48

Однією з найважливіших функцій будь-якої держави, ключовою сферою її діяльності є забезпечення національної безпеки, цілісності і недоторканності. Це дає змогу як обстоювати життєво важливі інтереси людини, так і гарантувати їх практичну реалізацію фактично всім громадянам. При цьому національна безпека розглядається як на регіональному, загальнодержавному (загальнонаціональному), так і на міжнародному рівнях.

Для України попередження, унеможливлення тероризму, реальна боротьба з його проявами – це передусім захист національних інтересів як у самій країні, так і в зовнішньополітичній площині її функціонування. Цей захист має спиратися на: механізми глобальної і регіональної безпеки; прийнятий алгоритм взаємовпливів національних заasad суверенної держави і наднаціональних повноважень міждержавних структур; регіональне інтегрування з метою спільного протистояння сучасним загрозам; співробітництво за схемою – від оптимізації партнерства до ефективних стратегічних союзів; міждержавний механізм захисту прав людини та ін. [12, 23].

Разом із тим, варто брати до уваги ті світові процеси, які обумовлюють участь і боротьбу самої України у боротьбі з тероризмом.

Істотне наукове і практичне значення має ряд таких наукових праць українських фахівців, в яких у різноманітних аспектах аналізуються процеси світової і європейської інтеграції України, особливості зовнішньої та внутрішньої політики України у цьому плані. Серед них варто виділити таких учених: Ф. В. Барановський, О. Г. Білорус, М. І. Михальченко, Б. І. Гуменюк, І. В. Бураковський, Г. Д. Хоменко, В. Г. Ціватий, Л. Д. Чекаленко та ін.

Основна увага дослідників зосереджена на проблемах, з одного боку, формування та становлення суверенної, самостійної української держави, а з другого, тим складовим, що одночасно обумовлюють інтеграцію України у світ і в Європу. Так Ф. В. Барановський акцентує увагу на

тому, що є, мовляв, два тісно поєднаних процеси для новітньої України – європейська інтеграція і, власне, демократичний розвиток України [2]. Автор вважає, що для соціальної стабільності, забезпечення зовнішньополітичної і внутрішньополітичної консолідації України їй насамперед потрібно розбудувати цілісну, ефективну політичну систему, сформувати ринкову економіку. “На сучасному етапі, – зазначає він, – інтенсифікація політичного співробітництва України з ЄС є цілком можливою, а ефективна політична взаємодія є пріоритетним інтеграційним фактором” [2, 188].

Фактично такої самої позиції щодо проблем інтеграції України у європейський простір, – хіба що трохи критичнішої, – дотримується і М. І. Михальченко [8], який пише: “Проектів створення нової України було безліч. Деякі з них претендували на визначення “науковий”. Згадаймо широко розрекламовані проекти: “Україна – 2010 року”, написаний “творцями” Кабінету Міністрів у 1999 році, та “Україна – 2015”, створений у тому ж році суперутопістами апарату Верховної Ради України... Загальним для них було те, що жоден з них не мав серйозного наукового обґрунтування, хоча в їх підготовці й брали участь деякі бюрократи з науковими ступенями” [8, 11]. М. Михальченко можливу європейську інтеграцію України також вбачає насамперед у зміцненні й розбудові власної демократичної держави. “З одного боку, – пише він, – України як великої європейської країни, як реального, а не формального суб’єкта європейської економіки, політики, культури не існує. І річ не в тому, що вона не цілком вийшла з “тіні”

своїєї східної сусідки – Росії, а в тому, що будучи, безперечно, великою за європейськими масштабами країною, ще не є достатньо реальною державою із сформованими внутрішньополітичними і зовнішньополітичними інтересами, цілями, зобов'язаннями тощо” [8, 396].

Європейська інтеграція України потребує відповіді і на питання щодо структури самої України. М. Михальченко, інші автори вважають, що має бути залишений і зміцнений територіально-адміністративний поділ України як унітарної, цілісної держави. Фіксація у ст. 2 Конституції України положення, що “Україна є унітарною державою” [1, 3], затверджує принципи цілісності, єдності держави, хоча далеко не всі механізми задля зміцнення адміністративних, економічних, юридичних та владних засад держави вже використано. Щодо геополітичних, у тому числі й європейських, стратегій розвитку України, то такі стратегії, справедливо вважає М. Михальченко, “мають базуватися на ґрунтовному аналізі таких складових: а) загальної економічної і політичної ситуації у світі; б) конкретної ситуації у регіоні (взаємовідносини з сусідами); в) внутрішньополітичного та економічного стану в країні; г) тенденції розвитку ситуації на майбутнє (розроблення прогнозів)” [8, 353].

Звичайно, в проблемах геополітики, європейської, а відтак, і світової інтеграції України, їй доводиться фактично вибирати між трьома основними концепціями міжнародних відносин, які нині існують, – неореалізмом, неолібералізмом, і концепцією “балансу сил”. Тут поки що немає єдиного вибору. Однак проблема, на думку М. Михальченка, стоїть жорстко і виразно: “Або Україна йде шляхом економічних реформ і вдосконалює своє законодавство, політичні інститути – і тоді є перспективи інтеграції в новий європейський порядок, або ж (за відсутності реформ) саме Європейський Союз – ще більшою мірою, ніж НАТО, що розширюється, – здатний цілком витіснити Україну на узбіччя європейської економічної і політичної системи, створивши на своїх кордонах нездоланні для неї тарифні, квотові і візові бар’єри” [8, 397].

Природно, що за сучасного соціально-економічного, політичного та ін. стану України, безперечною умовою її успішної інтеграції у світовий, європейський простір є сталий, стабільний розвиток. З-поміж багатьох цілісних і всебічних характеристик такого розвитку помітно виділяється монографічна праця О. Г. Білоруса і Ю. М. Мацейка [4]. “Євроатлантична спільнота, –

пишуть вони, – повинна відмовитися від побудови системи світового глобалізму, який є модерною формою “глобального тоталітаризму”, і повернутися до реалізації глобальної демократії та глобального солідаризму на основі принципів неосферного розвитку” [4, 16].

Вважається, що початок сталого розвитку як світової проблеми припадає на 90-ті роки ХХ ст., коли вже суттєво прогресував процес глобалізації в його третій стадії (за поділом О. Г. Білоруса і Ю. М. Мацейка). На початку ХХІ ст. проблема сталого розвитку, однак, значно загострилася з багатьох причин, що потребують окремого аналізу, – природних, соціальних, політичних причин і т. ін. Так чи інакше, але, на думку О. Г. Білоруса і Ю. М. Мацейка, “визначальним критерієм інтеграції України в ЄС повинен стати принцип повної відповідності внутрішніх перетворень (України – С. Л.) фундаментальним основам розвитку ЄС, особливо тим, що визначатимуть політико-правові основи української держави” [4, 460].

Світова та європейська інтеграція України головним чином обумовлюється політикою щодо світових та регіональних процесів та відповідною зовнішньою політикою. У першому випадку йдеться не лише про міждержавні зв’язки, а й про участь України у різноманітних міждержавних об’єднаннях й угрупованнях [11], про що у дисертаційному дослідженні йтиме мова окремо. Щодо суто євроінтеграції України, то, на наш погляд, принагідною є синергетична концепція моделі інтеграції України до ЄС, сформульована В. П. Онищенком [11, 196–200]. “Парадигма моделі інтеграції України до європейського світу, – пише він, – повинна базуватися на принципах синергетики, у контексті якої інноваційність суспільства визначається складними взаємовідносинами економічних, соціальних та інституціональних чинників, що формують нелінійну, неврівноважену систему, яка у своєму розвитку і намаганні досягти динамічної рівноваги постійно продукує нові потреби і відтворює через самоорганізацію механізми їх задоволення”.

У ХХІ ст. науковці, зокрема українські, намагаються відшукати і схарактеризувати не лише засади і механізми координації та здійснення спільної світової чи європейської політики, а й те особливе, що в цих процесах притаманне і певним країнам, політика яких є помітною і навіть визначальною. У цьому контексті великий інтерес викликає колективна монографічна праця “Механізми координації європейської політики: практи-

ка країн-членів та країн-кандидатів” (Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. – К.: Міленіум, 2003). У книзі представлено етапи інституціоналізації процесу європейської інтеграції та заходи, що здійснюються у цьому напрямі, але головне тут: а) визначається поняття “публічна адміністрація” в праві Європейських Співтовариств та зобов’язання держав-членів щодо функціонування національної адміністрації, які виникають із членства в Євросоюзі; б) подано аналіз ситуативних прикладів окремих країн у сфері європейської інтеграції.

У монографії вміщено чотири ситуативних приклади координації європейської політики Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Латвією, на основі яких є можливість представити основні чинники, “які впливають на вибір моделі координації та підходи, які адміністрації країн застосовували для приведення методів своєї діяльності до потреб, пов’язаних із участю в процесі прийняття рішень у Європейському Союзі” (зазначене вище видання. – С. 4).

Політико-економічні та інші імперативи формування зовнішньої політики України в умовах глобалізації, за усієї їх складності, є визначеними і доволі чіткими, хоча офіційно затверджені Національної стратегії розвитку України поки що не має. Вони обумовлюються кількома взаємопов’язаними складовими, серед яких основними є:

- глобальна економічна корпоративізація світу та потужний розвиток державно-корпоративного економічного імперіалізму;
- потужне зростання масштабів глобальної злочинності, наркобізнесу і тероризму;
- складні процеси економічної перебудови, децентралізації політичної системи, зміна духовно-ціннісних векторів розвитку самого українського суспільства тощо.

Українські дослідники проблем тероризму П. Біленчук та О. Сав’юк, зокрема, виділяють три основних запобіжних рівні проти злочинів, що зазіхають на безпеку країни: а) індивідуальна профілактика, тобто запобігання скоєнню протиправних дій з боку окремих осіб чи угруповань; б) профілактика окремих видів злочинів; в) профілактика злочинності в цілому [3, 5].

Зважаючи на проблеми світової інтеграції та глобалізації, акцентуємо увагу на тому, що, не применшуючи ролі і значення економічних, політичних, соціальних трансформацій українського суспільства, для майбутнього України все ж ви-

значальною є проблема геополітичного вибору, а на цій основі – забезпечення захисту власних національних інтересів.

Як відомо, з перших днів утворення незалежної суверенної держави Україна проголосила себе безблоковою державою, заявивши про прагнення будувати рівноправні партнерські відносини з усіма країнами світу, послідовно і принципово здійснюючи боротьбу з будь-якими формами експансії, агресії, тероризму, мілітаризму, порушення прав людини і прав суверенних держав. Саме це і стало базовою засадою внутрішньої і зовнішньої політики України, її миролюбної політики. Хоча ряд держав, особливо США, Великобританія, Німеччина та Ізраїль, як відомо, відповідним чином не оцінили мирні ініціативи нової суверенної держави – України, зокрема, односторонню відмову від ядерного озброєння. Тож природно, що нині в Україні, як, до речі, і в багатьох інших пострадянських державах, стоїть гостре і принципове питання розумного поєднання національної політики, національного вибору з політикою наднаціональною, яку диктують найсильніші, економічно найрозвиненіші країни.

Але для України все гостріше постає й інша проблема – правильного розуміння та об’єктивного (із збереженням і захистом національних інтересів) урахування гострих і неоднозначних загальносвітових, інтеграційних процесів.

Конституція України (ст. 17) зазначає: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом” [1, 7].

Серед багатьох визначень сутності і складових національної безпеки України, зазначимо досить оригінальне, що належить українському досліднику М. Сенченку. Він вважає, що найважливішими напрямками національної безпеки України є:

- інформаційна безпека;
- безпека народу;
- просторово-економічна безпека;
- боротьба з політичним та економічним тероризмом;
- військова безпека [9, 14].

“В основу Української держави, – пише М. Сенченко, – покладається Національна доктрина українського народу ХХІ століття, тобто доктрина справедливого національного світоустрою. Український народ за припинення експлуатації одного народу іншими як на міждержавному рівні (неокапіталізм), так і всередині держави, і за побудову рівноправної співдружності народів і цивілізацій”.

Тут доцільно вказати на таке. Українські дослідники В. Ліпкан, В. Майоров цілком доречно акцентують увагу на тому, що проблеми боротьби з міжнародним тероризмом в Україні є не лише недостатньо теоретично досліджені [7], а й вказують на ту специфічну особливість, що “на теренах колишнього СРСР поширеною була думка про те, що будь-яка країна, котра виступає проти СРСР, є ворогом, отже, можливим ініціатором актів тероризму. Оскільки виступати проти такої імперії (СРСР) за тих часів могла лише інша імперія (США), було сформовано хибне уявлення, що тероризм є монополією, або, вірніше сказати, прерогативним засобом розв’язання конфліктів у сфері міжнародних відносин” [7, 88].

Згадані вчені доволі точно формулюють сутність міжнародного тероризму відносно України. “Міжнародний тероризм в Україні, – пишуть вони, – це цілеспрямована діяльність щодо: 1) спроб розшарування суспільства за різними напрямками: інформаційним, соціальним, економічним, екологічним, гуманітарним, політичним; 2) пропагування насильства як ефективного засобу розв’язання конфліктних ситуацій; 3) насадження ззовні ідеології тероризму як світогляду “вільної” людини, права націй на самовизначення” [7, 89]. Таке визначення змісту міжнародного тероризму до України, з одного боку, вказує на його специфіку, а з другого, дає достатньо чітку картину про те, у який спосіб (напрями, форми, методи) варто будувати протидію міжнародному тероризму в Україні. “Загроза міжнародного тероризму в Україні, – зазначають В. Ліпкан та В. Майоров, – нині є реальною, і від того, наскільки політичне керівництво (йдеться про Україну) усвідомлюватиме це, залежить рівень національної безпеки України і її подальший розвиток як незалежної держави” [7, 90].

Можна погодитися з думкою окремих фахівців (наприклад, І. Гармашов), що основними причинами активізації терористичної діяльності на пострадянському просторі в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., а отже і на території України, були: а) істотне послаблення державної влади та бо-

ротьба за переділ її власності; б) перенесення кримінальної практики у політичну боротьбу; в) неготовність правоохоронних органів та спецслужб до протидії сучасній терористичній загрозі, їх неналежне фінансове та матеріально-технічне забезпечення; г) низьке фінансове забезпечення працівників спецслужб і правоохоронних органів, яке спричинило їх використання і участь у здійсненні терористичних актів [5, 17].

Загалом Україна як суверенна держава намагається протистояти різноманітним зовнішнім загрозам, у тому числі й тероризму (як в Україні, так і поза її межами), використовуючи найрізноманітніші засоби, механізми, інституції, які обумовлені міжнародною співпрацею і взаєминами в межах ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, Ради Європи, СНД тощо. Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України” (2003) безпеку для себе Україна формує і намагається формувати через розбудову безпеки для всіх. Зрозуміло, що головне місце тут посідає неухильне виконання Україною тих зобов’язань і домовленостей, які обумовлені основними документами тих утворень, повноправною учасницею або й засновницею яких Україна є: ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, ЦЕІ, ЦЕФТА, ОЧЕС, Вишеградської групи, СНД, ГУАМ та ін.

Ще уряд колишнього СРСР, у структурі якого була й Україна, дбав про співпрацю із зазначеними організаціями і структурами, про імплементацію міжнародних норм у правове поле СРСР, а відтак, і України. Йдеться, наприклад, про підписання в м. Токіо у 1963 р. Конвенції про злочини та деякі інші злочинні акти, скоєні на борту повітряних суден; у Гаазі у 1970 р. Конвенції про боротьбу із незаконним захопленням повітряних суден; Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 1971 р.) та ін.

Відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників та Токійської конвенції про злочини Україна приєдналася до міжнародної взаємодії у боротьбі з тероризмом. Україна є учасницею всіх діючих універсальних угод по боротьбі з різними проявами міжнародного тероризму.

Законодавчому та іншим аспектам регулювання багатьох питань боротьби з тероризмом в Україні значно більше уваги стало приділятися саме з 2002 р., коли Україною було ратифіковано Європейську конвенцію по боротьбі з тероризмом. Пізніше, у 2005 р., Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку системи попередження і про-

тидії легалізації (відмивання) прибутків, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму на 2005–2010 рр., яка мала істотне значення для зміцнення національної безпеки України.

Попередження, боротьба з тероризмом в Україні велася і ведеться в тісному контакті з усією політикою щодо функціонування української держави. Така політика, на думку академіка С. І. Пирожкова, має вирішувати ряд таких пріоритетних завдань:

- гарантування і захист прав українських громадян і співвітчизників за кордоном;
- збереження державної цілісності і територіальної недоторканності Української держави;
- економічний розквіт і, відповідно, гідне місце у міжнародному поділі праці;
- розвиток двостороннього співробітництва як запоруки стабільності системи міжнародних відносин;
- використання механізму дії міжнародних структур з метою просування українських інтересів [13, 5].

Крім міжнародних організацій, для боротьби України зі світовим та внутрішнім тероризмом суттєве значення мають: світова і євроінтеграція; співпраця з країнами СНД; суто внутрішня політика, орієнтована на попередження і боротьбу з тероризмом. Розглянемо ці питання дещо детальніше.

Відомий український політик і дипломат О. Білорус формує такі основні об'єктивні чинники, які, на його думку, становлять передумови для конкурентоспроможної інтеграції України у євро-систему, а відтак, і боротьбу з тероризмом:

- Європа (об'єднана) потребує Україну як свій природний резервуар ресурсів й інтелектуальний потенціал;
- США не бажають повернення України під контроль Росії. Росія бажає мати повноцінного партнера;
- Захід у своїх стратегіях прагне деіндустріалізації України, перетворення її на сировинну зону;
- Україна, як і кожна країна, проходить період драматичних соціально-економічних трансформацій, без яких неможливе підвищення конкурентоспроможності;
- Україна не приречена на довічну відсталість, за умови створення системи ефективного антикризового менеджменту;
- гинули і найрозвиненіші країни, піднімалися з руїн найбільш швидко;

- економічне диво Японії, Кореї, Тайваню, Індії, Німеччини, Франції, Фінляндії та інших країн доводить, що воно можливе за умови об'єднання зусиль народу, держави і бізнесу. "Україна, – зазначає, однак, О. Білорус, – має приблизно рівні можливості як до прориву, так і до відставання та деградації" [11, 22].

Політико-економічними імперативами позитивної євроінтеграції України, на наш погляд, можуть бути:

- глобалізація економіки через європейську інтеграцію за умов збереження специфіки власної соціально-економічної системи господарювання з одночасним відкриттям своїх ринків Китаю, Індії, Північній Америці та Африці;
- відмова від примату старої сировинно-експортної орієнтації розвитку із одночасним упровадженням новітніх економічних технологій та ноу-хау в усіх сферах життя й виробництва;
- потужний розвиток позитивних демократичних процесів, інтенсивне формування громадянського суспільства;
- багатовекторна міжнародна політика, активна участь у світових, європейських, євразійських політичних та економічних структурах зі збереженням та захистом власних національних інтересів;
- активна участь у попередженні та усуненні міжнародних конфліктів і військових протистоянь, катастроф техногенного і природного походження, боротьба з міжнародною злочинністю і тероризмом, проти розповсюдження ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів їх доставки тощо.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Вікар, 1996. – 64 с.
2. Барановський Ф. В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: Концептуальний аналіз взаємовпливу: Монографія. – Луганськ, 2007. – 407 с.
3. Біленчук П., Сав'юк О. Тероризм – глобальна проблема людства // Юрид. вісн. України. – 2006. – № 36. – 98 с.
4. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток. (Системні маркетинг. дослідження) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
5. Гармашов І. Ю. Вплив сучасного тероризму на суспільно-політичний розвиток людства // Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філософії в галузі політології. – К., 2006. – 15 с.
6. Ліпкан В. Тероризм і національна безпека України. – К.: Знання, 2000. – 184 с.

7. Ліпкан В., Майоров В. Проблеми боротьби з міжнародним тероризмом // Міжнар. право. – 2006. – Груд. – С. 88–90.

8. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ "Відродження", 2004. – 488 с.

9. Проблеми національної безпеки в умовах сучасного розвитку України // Матер. всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 15 верес. 2006 р. – К.: МАУП, 2006. – 572 с.

10. Україна у глобалізаційному світі // Зб. наук. праць / НАН України. Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 320 с.

11. Україна у світових та регіональних інтеграційних процесах: проблеми визнання стратегії // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. / За заг. ред. Б. І. Гуменюка, І. В. Бурковського, Г. Д. Хоменка, В. Г. Ціватого. – К., 2008. – 320 с.

12. Чекаленко Л. Зовнішньополітичний вибір України. Куди рухатися далі // Персонал. – 2008. – № 2. – С. 38–45.

13. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури: Монографія. – К.: НІПМБ, 2004. – 352 с.

Розглянуто теоретичні проблеми національної безпеки України в контексті боротьби з тероризмом.

Рассмотрены теоретические проблемы национальной безопасности Украины в контексте борьбы с терроризмом.

The article deals with theoretical problems of national security of Ukraine in the context of the fight against terrorism.

Надійшла 22 лютого 2011 р.